

Marko Lamberg, *Jöns Budde. Birgittalaisveli ja hänen teoksensa* (Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1115), Helsinki 2007. 431 s.

Jöns Budden arvonpalautus

Aikoinaan Suomen ensimmäiseksi kirjailijaksikin tituleerattu birgittalaisveli Jöns Budde on viime vuosina jäänyt paitsioon historiantutkimuksessa huolimatta siitä, että nimenomaan keskiajantutkimusta on julkaistu viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana enemmän kuin sitä ennen yhteensä. Tätä ongelmaa korjaamaan on nyt ilmestynyt Marko Lambergin teos, joka sisältää suomennoksen niin sanotusta *Jöns Budden kirjasta* sekä ajan tasalle saatetun elämäkerran sen tekijästä – tai oikeammin kääntäjästä.

Lambergin teoksen suurin ansio piilee siinä, että hän on ensimmäisen kerran saattanut suomenkielisten lukijoiden ulottuville suurimman osan Jöns Budden käännöksistä. Itse tekstien merkitys ei sinänsä ole suuri, vaikka joukkoon mahtuukin muutamia keskiaikaisen hengellisen kirjallisuuden klassikkoja, kuten Honorius Autunlaisen *Elucidarium* sekä pyhän Bernhard Clairvauxlaisen mietelmät (*Meditationes*). Olennaista sen sijaan on, että näitä teoksia säilytettiin ja luettiin Suomessa suurella varmuudella 1400-luvun loppupuolella.

Tämä tieto on arvokasta erityisesti siksi, että muut tietomme Suomen keskiaikaisesta kirjavarallisuudesta ovat erittäin fragmentaarisia ja toisinaan myös melko spekulatiivisia. Joitakin lähteitä toki on: esimerkiksi Kansalliskirjaston pergamenttfragmenttien kokoelmaan sisältyy kyllä keskiaikaisia käsikirjoitusten kappaleita ja irtolehtiä, joita on käytetty Suomessa laadittujen voudintilien kansina. Emme kuitenkaan voi olla täysin

varmoja siitä, että kaikki todella tulivat Suomesta. On mahdollista, että osa voudintileistä on sidottu nahkakansiin vasta Ruotsin puolella ja että käsikirjoitukset ovat kotoisin sieltä.

Itse Jöns Budden teosten käännös on taattua tavaraa, kuten odottaa sopiikin, sillä Marko Lamberg ei ole yksinomaan historiantutkija, vaan hänellä on kiistatonta asiantuntemusta myös keskiaikaisen ruotsinkielen suhteen. Käännös on pääsääntöisesti hyvää ja selkeää suomenkieltä mitä on pidettävä kunnioitettavana suorituksena, sillä jo Budden käyttämien alkutekstien latina oli toisinaan melko koukeroista eivätkä Budden käännökset näytä olevan ainakaan vähempää koukeroisia.

Käännöksen suhteen Lamberg on tehnyt sellaisen ratkaisun, että latinankieliset sitaatit on jätetty ennalleen ja ruotsinkielinen teksti on käännetty suomeksi. Pääpiirteittäin tämä ratkaisu on hyvä, sillä se tarjoaa lukijoille tekstin, joka kunnioittaa alkutekstin monimuotoisuutta. Toisinaan valittu menettely kuitenkin aiheuttaa joitakin kielellisiä ongelmia, kuten esimerkiksi lauseessa: "Millainen *formam* eli olemus enkeleillä on?" Siinä akkusatiivimuoto *formam* näyttää yksinään hassulta. Perustellumpaa olisi kenties ollut muuttaa se nominatiiviin.

Teoksen jälkimmäinen osa herättää ensimmäistä osaa enemmän kysymyksiä ja toisinaan myös vastaväitteitä. Tämä osio alkaa ajantasalle saatetulla Jöns Budden biografialla, jossa mitään kiveä ei ole jätetty kääntämättä 'Suomen ensimmäisen kirjailijan' henkilöhistorian selvittämiseksi. Kuten keskiaikaisten henkilöiden osalla tavallista on, ei Buddestakaan kovin perusteellista biografiaa saa aikaiseksi. Siitä huolimatta Lambergin tarjoama tulkinta on reilusti perusteellisempi ja paremmin dokumentoitu kuin yksikään aikaisemmista yrityksistä. Ilahduttavaa on erityisesti se, että Lamberg välttää pitkälle vietyjä ja liian ehdottomia johtopäätöksiä puutteellisen aineiston perusteella. Esimerkiksi Jöns Budden maantieteellisestä alkuperästä Lamberg esittää perustellun arvion, mutta jättää viisaasti takaportin auki muille mahdollisuuksille.

Biografisen ja Budden teoksia käsittelevän alaluvun jälkeen Lamberg ryhtyy rekonstruoimaan sitä toimintaympäristöä, jossa kääntäjä elämäntyönsä suoritti. Tämä ratkaisu on perusteltu ja auttaa lukijaa paremmin ymmärtämään Budden käännöksiä, erityisesti niihin sisältyviä pieniä yksityiskohtia, joita Lamberg tässä yhteydessä myös ansiokkaasti valottaa.

Seuraava alaluku "Miesten ja naisten hierarkiat Jöns Budden kirjoituksissa" on nähdäkseni Lambergin teoksen ongelmallisin osio. On totta, että birgittalaisten poikkeuksellinen kaksoisluostarikäytäntö miltei

kutsuu pohtimaan gender-kysymyksiä, mutta Lambergin käsittelytapa, jossa patriarkaalinen kontrolli ja birgittalaissisarten pyrkimys kiertää sitä, esitetään lähes feministiseen sävyyn, tuntuu jotenkin päälle liimatulta. Se tuntuu vieraalta myös tekstien omalle sisäiselle logiikalle, kutsuttakoon sitä nyt vaikka aikakauden hengeksi.

Kautta linjan kirjassa on myös monia pikkuasioita, jotka herättävät kommentoimisen halun. On kuitenkin heti syytä huomauttaa, että oheiset huomautukset eivät millään muotoa vaaranna Lambergin tekemän perustutkimuksen arvoa. Monessa tapauksessa kyse on enemmän mielipideeroavaisuuksista, tulkinnoista tai täsmennyksistä Lambergin tekstiin. Osittain huomautukset liittyvät käsillä olevan tutkimuksen asettamiin lähes mahdollisiin vaatimuksiin. Tähän kirjaan on tarvittu asiantuntemusta keskiajan ruotsinkielestä, pohjoismaisesta kirkkohistoriasta sekä keskiajan moraaliteologisesta ja homileettisesta kirjallisuudesta.

Jälkimmäinen näistä on Lambergille vierain alue mikä näkyy muun muassa homileettiseen kirjallisuuteen kohdistuvan tietämyksen nootittamisesta lähinnä Roger Anderssonin ja Alf Härdelinin tutkimuksiin. Tällä alalla tutkimus on viimeisten parin vuosikymmenen aikana edennyt jättimäisin harppauksin. Andersson edustaa homileettisen tutkimuksen uutta aaltoa, mutta Härdelinin töitä voi pitää jokseenkin vanhentuneina. Lisäarvoa olisivat tuoneet ainakin David d'Avray, Louis-Jacques Bataillon ja Richard Rouse. Kohtuuden nimissä on kuitenkin toistettava, että käsillä oleva tutkimus vaatii poikkeuksellista laaja-alaisuutta ja sen kaikkien osa-alueiden uusimman tutkimuksen hallinta lienee lähes mahdoton, ja ainakin kohtuuton vaatimus.

Sivulla 304 Lamberg ottaa esille mahdollisuuden, että Naantalin nunnat olisivat omalla toiminnallaan vaikuttaneet Jöns Budden kirjalliseen toimintaan. Todisteena tästä olisivat parin Budden käännöksen johdannot, joissa tekijä kertoo ryhtyneensä käännöstyöhön nunnien hartaiden pyyntöjen johdosta. Lamberg tosin toteaa myös, että kyseessä saattaa olla retorinen keino, jolla nunnista koostuvaa yleisöä muokattiin vastaanottavaisemmiksi. Itse pidän todennäköisenä, että kyseessä oli ensisijaisesti keskiaikaisille kirjoittajille, etenkin sääntökuntalaisille, tyypillinen vaatimattomuus-topos, jolla viestitettiin, että kirjoitustyöhön ryhdyttiin vastentahtoisesti ja omat puutteet tiedostaen vain ja ainoastaan siksi, että muut sitä halusivat.

Sivulla 309 Lamberg käsittelee Budden tapaa esittää *Vulgata*- sekä eräistä muistakin arvokkaammista lähteistä, kuten messusta peräisin olevat sitaatit ensin latinaksi ja sitten vasta käännöksenä tai parafrasina. Lamberg

olettaa tämän tekniikan palvelleen niitä, jotka mahdollisesti halusivat etsiä siteeratun kohdan Raamatusta sekä nunnia, jotka joutuivat päivittäin tekemisiin liturgiassa olevan latinan kanssa. Budden käytäntö oli kuitenkin myöhäiskeskiajalla tuiki tavanomainen, etenkin homileettisten tekstien yhteydessä. Kaikissa säilyneissä myöhäiskeskiaikaisissa saarna reportaatioissa eli kuulijoiden muistiinpanoissa, päivän evankeliumiteksti ja muut Vulgata-sitaatit esitetään poikkeuksetta ensin latinaksi ja sitten käännetään kansankielelle. Tästä esimerkkinä ovat muun muassa julkaistut kuulijoiden muistiinpanot Bernardinus Sienalaisen saarnoista 1400-luvun alkupuolelta.

Sivulla 333 Lamberg pitää varmana, että Honorius Autunlaisen *Lucidarium*-tekstiin lisätyt sitaatit pyhän Birgitan ilmestyksistä ovat peräisin Jöns Buddelta itseltään. Itse en pitäisi tätä varmana vaikka se toki on mahdollista. Vadstenan luostarissa kopioituihin muualta Euroopasta peräisin olleisiin teksteihin interpoloitiin rutiiniluontoisesti Birgitta-sitaatteja. Niin ollen on varsin mahdollista, että Birgitta-lisäykset ovat olleet jo Jöns Budden pohjatekstinä käyttämässä latinankielisessä käsikirjoituksessa. Varmuudella tätä ei voida tietää, sillä kuten Lamberg aivan oikein useaan otteeseen toteaa, Budden käyttämiä pohjatekstejä ei valitettavasti ole enää mahdollista identifioida.

Näiden huomautusten vastapainoksi voisi todeta, että Marko Lambergin tutkimus on todellinen yksityiskohtien aarreaitta. Siinä avataan lukuisia Jöns Budden tekstiin liittyviä näennäisesti merkityksettömän oloisia yksityiskohtia ja poikkeamia alkuperäisestä latinankielisestä tekstistä. Pääsääntöisesti nämä ovat asiantuntevia ja oivaltavia. Sen vuoksi Lambergin teos tulee olemaan lähitulevaisuudessa ohittamaton lähtökohta niille, jotka tutkivat Suomen myöhäiskeskiajan kirkko-, kulttuuri- tai kirjallisuuden historiaa.

Jussi Hanska, dos., FT

Historiatieteen ja filosofian laitos, Tampereen yliopisto

hijuva[at]uta.fi